

Географічний розподіл амфібій і рептилій в Західному Поділлі та існуюча мережа природоохоронних територій

Ключовим питанням заповідної справи в Україні є створення екологічної мережі, метою якої є не лише охоплення всіх цінних природних об'єктів, що добре збереглися, але і всієї різноманітності природних ландшафтів України. Суттєвим моментом цього стратегічного завдання є створення системи коридорів, якими могли б проходити міграції видів тварин. Особливе місце при цьому виділяється природним «коридорам», такими могли б бути нативні заплави річок. В контексті даного дослідження – це Дністер з його притоками.

Досліджуваний регіон – Західне Поділля є унікальним, із достатньо добре збереженими природними ландшафтами. Тут знаходяться три великі об'єкти природного заповідного фонду: заповідник “Медобори”, який розташований на території Гусятинського та Підволочиського районів Тернопільської області, західна частина НПП «Подільські товтри», що розміщений на території трьох адміністративних районів Хмельницької області: Кам'янець-Подільського, Чемирівського та Городоцького і недавно створений указом президента Національний парк «Дністровський каньйон», що охоплює територію чотирьох районів Тернопільщини (Борщівського, Бучацького, Заліщицького і Монастирського).

Можна не сумніватися, що у зв'язку з достатньо високою ландшафтною різноманітністю регіону жодний з фізико-географічних районів не міститиме повного набору видів. І це дійсно так. Те, що в різних фізико-географічних районах Західного Поділля представлений різний видовий склад чітко виходить з отриманої фенограми фауністичної подібності, отриманої за допомогою методу попарних індексів фауністичної подібності Жаккара-Сьоренсена. З отриманих даних видно, що всі райони за батрахо-герпетофауною є досить подібними (на рівні не менше 82% складу). Але є певні відмінності.

Особливо виділяється серед інших масив Вороняки. Ця територія характеризується своєрідним горбогірним лісовим типом ландшафту, що забезпечує в більшій мірі поширення видів приурочених до лісових стацій (мідянки, вужа звичайного, ящірки живородної, жаби трав'яної та гостромордої і в меншій мірі видів, що приурочені до водних об'єктів (черепahi болотної, жаби ставкової), а також відсутністю таких видів як ящірка зелена, вуж водяний, кумка жовточерева, які є характерними для Західно-Подільського Придністров'я.

Найбільш подібними (на рівні 92%) між собою є Західно-Подільське Придністров'я та Товтровий кряж. Специфіку цим територіям надає поширення звичайних та чисельних видів земноводних (тритона звичайного та гребенястого, жаби озерної, трав'яної та гостромордої), а також гадюки

звичайної, веретінниці ламкої та мідянки. Дещо меншу подібність з двома останніми має Тернопільська рівнина. На даній території не виявлено мідянки та гадюки звичайної, кумки жовточеревої, проте характерне (крім інших видів земноводних та плазунів) значне поширення часничниці звичайної черепахи болотної та виявлені крайні точки поширення вужа водяного на північній межі ареалу.

Виходячи з отриманих даних за чисельністю і розподілом видів амфібій і рептилій в регіоні і узагальненими щільностями їх поселень, можна однозначно стверджувати, що жоден з цих заповідних об'єктів повною мірою не зберігає всієї різноманітності видів амфібій і рептилій.

На території Національного парку “Дністровський каньйон”, який знаходиться в межах Західно-Подільського Придністров'я виявлено поширення 10 видів земноводних і 7 видів плазунів серед яких три види (кумка жовточерева, ящірка зелена, мідянка звичайна) занесені до Червоної книги України. Серед представників батрахо-герпетофауни каньйону чисельними є тритон звичайний, кумка червоночерева, квакша звичайна, кумка жовточерева, жаба озерна, вуж водяний та звичайний, ящірка зелена та прудка. Помірної чисельності – тритон гребенястий, ропуха зелена, жаба гостроморда та трав'яна. Рідкісні – веретінниця ламка, мідянка та гадюка звичайна. Поза межами заповідної території поширені популяції ропухи сірої, часничниці звичайної, жаби ставкової, черепахи болотної, ящірки живородної.

В межах Товтрової гряди знаходяться два заповідні об'єкти: заповідник “Медобори” та НПП “Подільські Товтри”. На заповідних землях “Медоборів” виявлено 11 видів земноводних та 5 видів плазунів, що надійно підтримуються охоронними заходами. Види герпетофауни, які виявлені поза межами заповідника: жаба ставкова та гібридний біотип, черепаха болотяна та ящірка живородна. Батрахо-герпетофауна НПП “Подільські Товтри” нараховує 11 видів і один гібридний біотип амфібій та 7 видів плазунів. Популяції вужа водяного, мідянки звичайної та в деякій мірі веретінниці ламкої, а також кумки жовточеревої залишаються поза охоронюваними площами заповідника. В загальному по регіону дослідження поза межами природно-заповідного фонду в більшій мірі залишились ящірка живородна, черепаха болотяна і в меншій мірі – часничниця звичайна, жаба трав'яна та гостроморда, поширення популяцій яких припадає в основному на територію Тернопільської рівнини та масив Вороняки, де майже відсутні охоронні природні території.

Для поглибленого з'ясування поширення видів, межі ареалів яких припадають на Західне Поділля, та визначення регіонів найбільш перспективних для природоохоронної діяльності були створені відповідні моделі поширення кожного виду, базуючись на зв'язках між місцем перебування того чи іншого виду та параметрами навколишнього середовища. При цьому використовувалася новітня технологія геоінформаційних систем. Конкретно здійснено моделювання можливих щільностей поселень амфібій, рептилій, а також усієї батрахо-герпетофауни.

При цьому на прикладі всієї батрахо-герпетофауни видно, що теоретично найбільше видове багатство цих груп хребетних в межах регіону має зосереджуватися в частинах таких адміністративних районів: Чортківському, Заліщицькому, Борщівському, Гусятинському районах Тернопільської області, та Чемеровецькому районі Хмельницької області.

Втім, не всюди, де модель вказує, що видове багатство має бути найбільшим, спостерігається саме така картина, а узагальнена щільність представників батрахо-герпетофауни є низькою.

Це однозначно спричинено, в першу чергу, антропогенними факторами, які є домінуючими у регіоні. Так, зокрема на прикладі амфібій видно, що 85% територій, де проводилися дослідження за європейською класифікацією відносяться до культивованих та господарських (у розумінні пасовищ, сінокосів тощо).

Разом з тим, отримана модель вказує, що виявлені території з потенційно великим видовим багатством, мають привертати увагу природоохоронних органів у плані перспектив відновлення біотопів для представників батрахо-герпетофауни, оскільки тут для них в межах Західного Поділля існують найсприятливіші біокліматичні умови. Серед згаданих адміністративних районів особливо пріоритетним є Чортківський, суміжні зі Збручем території Гусятинського та Чемеровецького районів, де можна не лише заповідати окремі ділянки, але у більш широких масштабах запроваджувати більш безпечні та екологічно обґрунтовані методи та технології ведення сільського господарства у всіх його формах.

Для заповідання в першу чергу найцікавішими є ті території, де, так би мовити, «строкатість» батрахо-герпетофауни є найбільшою, бо на відносно невеликій території можна зберегти багато видів. Це важливо і з практичної точки зору, коли створення великих природно-заповідних одиниць є проблемою. Така строкатість є власне «бета-різноманіття», яке у даному випадку показує диференційованість видів за просторовим градієнтом. Використане програмне забезпечення дозволяє отримати відповідну карту розподілу такого «бета-різноманіття».

Зважаючи на проходження через територію Західного Поділля меридіонального Дністровського екокоридору бачиться доцільним оптимізувати вже існуючу мережу природно-заповідного фонду, зокрема розширити площу земель існуючих заповідних територій, відновити унікальні ландшафти степу “Панталіха”, що знаходиться на межиріччі Стрипа – Серет на Тербовлянщині з метою охорони видів батрахофауни, що приурочені в даній місцевості до розгалуженої системи боліт, озер, малих річок, та потічків, а також доцільно створити нові природно-заповідні території в межах масиву Вороняки на базі Бродівського та Золочівського держлісгоспів (Львівська обл., Золочівський та Бродівський р-ни) для збереження мідянки звичайної, ящірки живородної, веретінниці ламкої, часничниці звичайної.